

Criticism of the book "Unknown Hero" (An oral narrative of the Holy Defense History of West Azerbaijan)

Fatemeh Zulfagharzadeh

Ph.D student and Lecturer in Persian Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran

Abstract: The invasion of neighboring countries and tribes from far and near to a region and defending its existence is one of the constant elements in history, which has become one of the most important human issues in the last century. The Holy Defense is also known as one of the most important events of the last hundred years in the Middle East and the world, which includes the oral, indigenous, and cultural history of Iran in the early years of the Islamic Revolution. Studying the narratives and memories of the Holy Defense warriors has led to a better understanding of the Holy Defense era. Recognizing people, conspiracies and betrayals, bravery, and expressing the hardships warriors endured are preserved by recording the warriors' memories. The accuracy and attention of the narrator and his memory, the writer's trustworthiness, the writer's involvement during the narration, and considering the writing rules are among the things that should be considered in recording the oral history. This article surveys and reviews the book "Unknown Hero", which is the memoirs of Khosrow Adamnejad Ghafoor, one of the veteran fighters of the Holy Defense. The book was written by Najmuddin Asadi and narrates a part of the history of West Azerbaijan during the years of the Holy Defense.

Key Words: Holy Defense, Oral History, West Azerbaijan, "Unknown Hero", Khosrow Adamnejad Ghafoor.

نقدی بر کتاب قهرمان ناشناس (روایتی شفاهی از تاریخ دفاع مقدس در آذربایجان غربی) فاطمه ذوالفقارزاده

دکترای زبان و ادبیات فارسی - مدرس دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۵

چکیده

هجوم کشورهای همسایه و قبایل دور و نزدیک به یک منطقه و دفاع از کیان خود یکی از عناصر ثابت در تاریخ است که در قرن اخیر به یکی از مسائل مهم بشری تبدیل شده است. دفاع مقدس نیز به عنوان یکی از مهم ترین وقایع صد سال اخیر در خاورمیانه و دنیا شناخته شده است که تاریخ شفاهی، بومی و فرهنگی ایران در سال های آغازین انقلاب اسلامی را شامل می شود. توجه به روایات و خاطرات رزمندگان دفاع مقدس موجب شناخت بهتر دوران دفاع مقدس شده است. شناخت افراد، توطئه ها و خیانت ها، دلاوری ها و بیان سختی هایی که رزمندگان تحمل کردند، یکی از مواردی است که با ضبط خاطرات رزمندگان ثبت می شود. دقت و توجه راوی و حافظه او، امانت داری نویسنده، دخالت نویسنده در خلال بیان روایت، توجه به ضوابط نگارش و ... از جمله مواردی اند که در ثبت تاریخ شفاهی باید به آنها توجه شود. این مقاله، کتاب «قهرمان ناشناس»، خاطرات خسرو آدم نژاد غفور، یکی از رزمندگان جانباز دفاع مقدس را نقد و بررسی می کند که نجم الدین اسدی آن را نوشته است تا بخشی از تاریخ آذربایجان غربی در سال های دفاع مقدس را روایت کند.

واژه های کلیدی: دفاع مقدس، تاریخ شفاهی، آذربایجان غربی، «قهرمان ناشناس»، خسرو آدم نژاد غفور.

مقدمه

که به شدت به تحقیق میدانی وابسته است (توکلی، ۱۳۹۶: ۱۶۴). در این روش، مصاحبه‌گر با افرادی مصاحبه می‌کند که به پدیده‌ها و وقایع واقف‌اند و سپس به شناخت موضوعات و مسائل و گردآوری و تدوین داده‌ها اقدام می‌کند. مصاحبه‌شوندگان در حقیقت کسانی هستند که به‌طور فعال در تعامل‌های اجتماعی حضور دارند و این موجب کسب تجارب متفاوتی در گذشته و حال می‌شود. تاریخ شفاهی گزارشی از مشاهدات عینی دربارهٔ اتفاقات، موقعیت‌ها، رخدادها، سخنان و خاطرات راوی است که در زمان حیات او رخ داده است. هدف اصلی تاریخ شفاهی، گردآوری اطلاعات، نظریات و دیدگاه‌های گوناگون راویان است تا از این طریق به حقایق موجود در هر رخدادی در بستر جنگ و دفاع مقدس دست پیدا کنند. از دیگر ویژگی‌های مهم تاریخ شفاهی دستیابی به حقایقی است که دسترسی به آن از طریق اسناد رسمی و نامه‌های اداری میسر نخواهد بود؛ از جمله کسب و دریافت اطلاعاتی در زمینه:

- خیانت‌های نیروهای داخلی؛

- جاسوسی افراد داخلی و خارجی؛

- مجاهدین خلق و گروهک‌های کرد؛

- عملیات‌های درون‌مرزی و برون‌مرزی؛

- اطلاعات طبقه‌بندی‌شده و محرمانه؛

- موقعیت‌های سوق‌الجیشی و استراتژیک نظامی؛

- مناطق عملیاتی و مرزی آذربایجان غربی؛

- وضعیت زندان‌های رژیم بعث؛

- عقاید و دیدگاه‌ها و باورهای افراد.

اساس شکل‌گیری تاریخ شفاهی گفت‌وگوی فعال، آگاهانه و هدفمند میان مصاحبه‌کننده و مصاحبه‌شونده، به‌مثابه فردی مطلع از موضوع تاریخی، برای بازسازی و بازنمایی آن موضوع است. این کار با مصاحبه صوتی یا تصویری صورت می‌گیرد و سپس نمایه‌سازی، مستندسازی و قابل استفاده می‌شود. تاریخ شفاهی می‌تواند راهی برای اظهارنظر مردمی باشد که در خلق اسناد گذشته‌شان مشارکت نداشته‌اند و در واقع فرصتی برای دموکراتیک کردن نگارش تاریخ است (بخشی، ۱۳۹۷: ۳۲). تاریخ شفاهی ویژگی‌های خاص خود را دارد و همین ویژگی‌ها موجب تمایز آن از دیگر شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات تاریخ معاصر و اهمیت آن است که می‌توان به مواردی از آن اشاره کرد:

۱. تاریخ شفاهی باعث تمرکززدایی از اسناد و مدارک تاریخی

می‌شود و به‌گونه‌ای تاریخ را از محدودهٔ دولت‌ها خارج می‌کند.

۲. تاریخ شفاهی باعث ایجاد فرصت برای افرادی می‌شود که در

حاشیه‌اند و همین موضوع زاویهٔ دید روایت را متعدد می‌کند.

گردآوری داده‌های تاریخی براساس روایات و اخباری که سینه‌به‌سینه نقل شده‌اند، پیشینه‌ای به مراتب طولانی‌تر از روش علمی تاریخ شفاهی یعنی گردآوری اطلاعات تاریخی بر مبنای مصاحبه هدفمند، فعال و آگاهانه دارد. سنت شفاهی شیوه و راه انتقال سازوکارهای فرهنگی و عمومی از نسلی به نسل دیگر است؛ اما تاریخ شفاهی یکی از شیوه‌های پژوهش در تاریخ است که وقایع، رویدادها و حوادث تاریخی را براساس دیدگاه‌ها، شنیده‌ها و عملکرد شاهدان، ناظران و فعالان آن ماجراها شرح می‌دهد و شناسایی می‌کند. روایت‌ها و گزارش‌های رسمی و مکرر از گذشته که توسط حاملان سنت به ما می‌رسند، گفت‌وگوهای غیررسمی اعضای خانواده، همسایگان یا همکاران دربارهٔ ایام گذشته و قصه‌های دوران گذشته و ماجراهای امروز که گردآوری و منتشر می‌شوند، با مصاحبه‌های ضبط‌شده با افرادی که به زعم مورخ یا محقق، سرگذشتی مهم برای گفتن دارند و تاریخ شفاهی نامیده می‌شوند، متفاوت‌اند.

تاریخ شفاهی

تاریخ شفاهی یکی از روش‌های تاریخ‌نگاری است که به‌صورت شفاهی و با استفاده از روش کیفی انجام می‌گیرد. این روش همچون پلی است که گذشته راوی را به آینده او متصل می‌کند. اهداف پژوهشگران در تاریخ شفاهی، آگاهی از گذشته افرادی است که شاهدان زنده تاریخ جنگ در زمان حال هستند. استفاده از این روش موجب می‌شود بیان‌های متکثری از یک واقعت و رخداد به وجود آید. تاریخ شفاهی بر تجربیات مستقیم زندگی فردی متمرکز است و گردآورندهٔ آن به‌طور مستقیم در یک تلاش مشترک با روایتگر سهیم است تا تجارب زندگی او را بررسی و ثبت کند. اگر تاریخ اسنادی مبتنی بر اقدامات مجزا یا به عبارت دقیق‌تر مبتنی بر اسناد است، سنت‌های شفاهی مبتنی بر تحرکات فرهنگی است و تاریخ شفاهی احتمالاً مبتنی بر تجارب زندگی افراد به‌طور مجزا به نظر می‌رسد. این تجارب زندگی در حافظه مردمی که برای نخستین بار آنها را تجربه کردند، ذخیره شده است که با پروسه سؤالات منظم که به‌عنوان مصاحبه تاریخ شفاهی شناخته شده‌اند، به دست می‌آیند و بازیابی و ثبت می‌شوند. این پروسه علاوه بر اینکه تجربه‌های به یاد آورده شده را جستجو، پیدا، تعریف و ثبت می‌کند، ذهن یادآورنده را در یک بررسی دیالکتیک پویا از حیث معنا و صحت این تجارب نیز درگیر می‌کند. این اسناد ثبت شده برای استفاده آینده، به‌عنوان منبعی قابل دسترس است تا با ابزار سنتی تجزیه و تحلیل تاریخی بررسی شود (ویلیام و، ۱۳۹۷: ۶۸). تاریخ شفاهی در میان انواع تاریخ‌نگاری تنها روشی است

دفاع مقدس در زمینه‌های مختلف سیاسی، نظامی، اجتماعی، فرهنگی و ... توانست معادلات جهانی را با چالش جدی روبه‌رو کند. آیت الله خامنه‌ای با بیان این مطلب که «این جنگ آنقدر حرف گفتنی دارد که اگر ده‌ها سال هنرمندان ما و افراد خوش ذوق بشینند و در جزء به جزء آن کار کنند، باز هم حرف‌های گفتنی خواهند داشت» (علاماتی و ایلخانی، ۱۳۹۷: ۴۸۳)، به ضبط و ثبت تاریخ دفاع مقدس توجه نشان داد.

گام اصلی در زمینه تاریخ شفاهی ایران با تاریخ دفاع مقدس و انقلاب برداشته شد؛ یعنی پس از موضوع تاریخ انقلاب، چه از دیدگاه انقلابیون و چه ضدانقلاب‌ها، تاریخ شفاهی جنگ بود که این روش را در ایران گسترش داد و به باروری آن کمک کرد. حجم بالای تولیدات تاریخ شفاهی دفاع مقدس، نشان‌دهنده فراوانی مصاحبه‌های تاریخ شفاهی در این موضوع و اقبال به این روش گردآوری اطلاعات در رابطه با دفاع مقدس است؛ البته «از چالش‌های جدی نگارش تاریخ شفاهی دفاع مقدس نیز می‌توان به نقصان حافظه بسیاری از ایشارگران به دلیل کهولت سن، پایبند نبودن به اصل امانت در نقل روایت، کتمان حقایق یا تفسیر جانبدارانه، توجه نکردن به پژوهش و راستی آزمایی منابع اشاره کرد. همچنین کمبود مصاحبه‌گران و نویسندگان حاذق و ماهر تاریخ شفاهی جنگ، در دسترس نبودن اطلاعات و داده‌ها درباره دفاع مقدس، نبود توجه لازم به انتشار اسناد و مدارک وقایع تاریخی، نبود دانشنامه دفاع مقدس برای دسترسی آسان به مستندات و ... از جمله ظواهر آسیب این حوزه است» (علاماتی و ایلخانی، ۱۳۹۷: ۵۵۴).

با این توضیحات و تبیین اهمیت جایگاه تاریخ شفاهی دفاع مقدس، نوشتن آثار متعدد در این زمینه دور از انتظار نیست. یکی از پیشگامان تاریخ شفاهی دفاع مقدس مریم شانکی است که در سال ۱۳۶۰ با یک ضبط صوت در شهر آبادان، خاطرات دختران مانده در شهر را ثبت کرد که بخشی از آن در کتابی با عنوان «در کوچه‌های خرمشهر» در سال ۱۳۷۰ توسط انتشارات دفتر ادبیات و هنر مقاومت منتشر شده است. همچنین کتاب «دا»، خاطرات سیده زهرا حسینی، ده‌ها بار تجدید چاپ شده و مورد اقبال مخاطبان قرار گرفته است.

نجم‌الدین اسدی با نگارش کتاب «قهرمان ناشناس» از دیگر کسانی بود که در این راه گام برداشت و در راه ثبت تاریخ شفاهی دفاع مقدس در استان آذربایجان غربی عزم خود را جزم کرد. در این مقاله با رویکردی مبتنی بر توصیف و تحلیل سعی شده است ضمن معرفی این کتاب، سبک و سیاق نگارش آن در سه محور امانت‌داری، نگارش و محتوا بررسی شود.

۳. تاریخ شفاهی با بهره‌گیری از مصاحبه‌های فعال و حرفه‌ای باعث کشف حلقه‌های مفقوده موضوع می‌شود؛ به گونه‌ای که بسیاری از زوایای فراموش شده را در اذهان ثبت می‌کند.

۴. در تاریخ شفاهی، حین گفتگو و مصاحبه به احساسات و عواطف انسانی، توجه و احساسات آنان درک می‌شود. در واقع نویسنده حرفه‌ای می‌تواند گنه اندیشه و خیال راوی را کشف کند (بختیاری، ۱۳۸۵: ۱۰۳). یکی دیگر از ویژگی‌های تاریخ شفاهی این است که رفتار و واکنش‌های افراد نیز گویاتر می‌شوند؛ زیرا تاریخ زنده است. تاریخ شفاهی اینجاست که اهمیت خود را باز می‌نماید. صرف نظر از میزان بهره‌گیری از این مدارک در شناخت و تفسیر گذشته، از این منظر که رویکرد شفاهی مدارک متکثری را پیش روی مورخ قرار می‌دهد و او را در شناخت ابعاد مختلف کنش انسان‌ها یاری می‌دهد، ارزشی دوچندان پیدا می‌کند. داده‌های تاریخ زمانی به ماهیت علمی تاریخ کمک می‌کند که مورخ به پرسش‌هایی پاسخ دهد که پاسخ آنها را نمی‌داند. از این منظر، داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها و فیلم‌برداری‌ها و شرح و بسط‌های وقایع و آثار و ابنه از لحاظ زنده بودن، برخورداری از پویایی بیشتر و توانایی انتقال گفتمان حاکم بر زمان رخداد واقعه یا زمان ساخت آثار، بهره بیشتری را نصیب محقق تاریخ می‌کند و با هموار کردن زمینه‌های گفت‌وگو و تعامل بیشتر مورخ (مصاحبه‌کننده) با طرف مقابل (مصاحبه‌شونده)، امکان پاسخگویی مناسب‌تر به سؤالات مطرح‌شده او را فراهم می‌آورند (توکلی، ۱۳۹۶: ۲۹).

از همین جا مشخص می‌شود تاریخ شفاهی با تاریخ رسمی و متداول تفاوت دارد و البته از اهمیت خاصی نیز برخوردار است. توجه نکردن به همین نکات شفاهی است که باعث به وجود آمدن نقاط تاریک و مبهم متعدد در تاریخ کشورها شده که سؤالات فراوانی را در ذهن محققان تاریخی ایجاد کرده است. در ایران نیز با وقوع انقلاب اسلامی و ضرورت بررسی ریشه‌های انقلاب و پیامدهای آن شامل وقایع سیاسی چند دهه پیش از آن، اهمیت تاریخ شفاهی دوچندان شد و به تأسیس مراکزی همچون بنیاد تاریخ انقلاب اسلامی، گروه‌های تاریخ شفاهی، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و ... منجر شد.

تاریخ شفاهی دفاع مقدس

دفاع مقدس یکی از مهم‌ترین رخداد‌های صد سال اخیر تاریخ ایران است.

دفاع مقدس، صحنه بروز افتخارات، عزت و اقتدار جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی است که موجب شده است جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان قدرتی قابل توجه در منطقه مطرح شود.

«قهرمان ناشناس»

کتاب «قهرمان ناشناس» دربرگیرنده خاطرات آزاده جانباز دفاع مقدس، خسرو آدم‌نژاد غفور (۱۳۳۸-۱۳۹۸) است که با نگارش نجم‌الدین اسدی و به سفارش اداره کل حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس در استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۸ منتشر شده است (اسدی، ۱۳۹۸: ۱۱). در این کتاب با تلفیق تاریخ‌نگاری و خاطره‌نگاری، مسائل و اطلاعاتی در رابطه با جنگ‌های منظم و چریکی، عملیات‌های درون‌مرزی و برون‌مرزی، وضعیت و موقعیت لشکر ۶۴ ارومیه و قرارگاه‌ها، فعالیت‌ها و خیانت‌های گروهک‌ها و مجاهدین خلق، فعالیت‌ها و عملیات‌های انجام‌شده توسط راوی، نحوه اسارت راوی، وضعیت زندان‌ها، مشکلات اسارت و حیات بعد از آزادی و ... برای مخاطبان و پژوهشگران بیان شده‌اند و هدف آن معرفی مبارزی از آذربایجان غربی و ایثارگری‌ها، رشادت‌ها، عملیات‌ها و دستیابی به اطلاعات استراتژیکی و مفید او است.

مسئله مهمی که در مواجهه با این اثر به ذهن خطور می‌کند آن است که هدف نگارنده از تدوین آن چه بوده و تا چه حد در رسیدن به هدف خویش موفق بوده است؟

برای رسیدن به پاسخ این سؤال، لازم است به برخی پرسش‌ها نیز جواب داده شود؛ از جمله:

- کتاب «قهرمان ناشناس» از نظر مراحل گردآوری اطلاعات و هدایت مصاحبه دارای چه ویژگی‌هایی است؟

- کتاب مذکور از نظر پردازش اطلاعات و نگارش متن چه خصوصیتی دارد؟

- کتاب «قهرمان ناشناس» براساس معیارهای تاریخ‌نگاری و خاطره‌نویسی تا چه حد موفق بوده است؟

- روایت کتاب تا چه حد معتبر تلقی می‌شود؟

- تا چه حدی صحت اطلاعات قابل ارزیابی است؟

- کتاب از نظر رعایت اصول و مبانی ادبی، نگارشی، زبان‌شناسی و دستوری و انتقال صحیح مفاهیم و اطلاع‌رسانی و افزایش معلومات مخاطبان تا چه حد موفق بوده است؟

انتشارات بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس در تهران این کتاب را به صورت مصور و با عکس‌های رنگی در ۴۴۲ صفحه و در تیراژ ۵۰۰ جلد منتشر کرده است. کتاب در بازه زمانی کمتر از یک سال به چاپ دوم رسیده است. «در نگارش و انتشار این کتاب امیر سرتیپ دوم ناصر بهلولی (فرمانده تیپ ۴۱ نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی ایران) نیز با نویسنده و انتشارات همکاری داشته است». (اسدی، ۱۳۹۸: صفحه عنوان). تاریخ شروع مصاحبه، نوزدهم شهریور ۱۳۹۶ و پایان آن ۲۰ دی ۱۳۹۶ بوده است و به صورت صوتی

در ۳۳ جلسه و ۳۸ ساعت، در اداره بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس آذربایجان غربی انجام شده که متن مصاحبه در آرشیو آن اداره محفوظ است (اسدی، ۱۳۹۸).

خسرو آدم‌نژاد غفور (۱۳۳۸-۱۳۹۸) یکی از آزادگان جانباز جنگ تحمیلی است که در سال‌های دفاع مقدس مسئولیت‌های متعددی را بر عهده داشته است. ایشان در سمت‌های فرمانده گردان جنگاوران لشکر ۶۴ ارومیه، فرمانده جنگ‌های نامنظم قرارگاه غرب ارتش، مسئول پاکسازی پیرانشهر، اشنویه، سردشت و ... از دست عناصر ضدانقلاب و نیروهای حزب دموکرات کردستان، مسئول عملیات‌های محرمانه برون‌مرزی در عملیات‌های متفاوت همچون والفجر ۲، کربلای ۲، کربلای ۷، بیت‌المقدس ۵ و ... بوده است. آدم‌نژاد در سال ۱۳۷۶ و در یکی از عملیات‌های برون‌مرزی به اسارت درمی‌آید و در اول فروردین ۱۳۸۲ آزاد می‌شود. او چند روز بعد از آزادی به درخواست خود بازنشسته می‌شود. کتاب «قهرمان ناشناس» روایت دقیق و روشن او از سال‌های استخدام در ارتش تا جنگ، عملیات، اسارت و آزادی است که با صبر و حوصله‌ای شایان تقدیر روایت می‌شود. خسرو آدم‌نژاد غفور در سال ۱۳۹۸ و اندکی پس از انتشار کتاب خاطراتش فوت می‌کند.

یکی از دغدغه‌های اصلی در طراحی جلد کتاب، به نمایش گذاشتن اطلاعات کتاب روی جلد است. طرح روی کتاب، اولین و اساسی‌ترین بخش کتاب و اعلام‌کننده موجودیت اثر در میان سایر آثار است؛ بنابراین، باید به گونه‌ای باشد که مخاطب بدون ورق‌زدن صفحات کتاب، متوجه اطلاعات کلیدی درباره آن شود. در واقع طرح روی جلد کتاب است که با مخاطب آن سخن می‌گوید و همین امر موجب جذب نگاه مخاطب و موفقیت کتاب می‌شود. نویسنده کتاب «قهرمان ناشناس» نیز برای معرفی هویت خاص کتاب و تحت تأثیر قراردادن و جذب مخاطب با استفاده از تصویر راوی و دوستانش در حین انجام مأموریتی از سوی سپاه در سال ۱۳۶۱ در پیرانشهر، این کتاب را از سایر کتاب‌ها متمایز کرده و تا حدود زیادی توانسته است تعریف درستی از شخصیت و محتوای کتاب به خواننده ارائه کند.

نویسنده کتاب نجم‌الدین اسدی (۱۳۴۴)، اهل شهرستان ارومیه و کارشناس علوم اجتماعی و کارشناس ارشد علوم دفاعی است. او بازنشسته ارتش است و قبل از بازنشستگی، معاون عملیات قرارگاه منطقه ای شمال غرب کشور بوده است. تدریس در دانشگاه و فعالیت در حوزه طب سنتی از دیگر فعالیت‌های ایشان در سال‌های بازنشستگی است. اسدی در ثبت روایت شفاهی آدم‌نژاد به دنبال امانت‌داری و ثبت دقیق روایت‌ها است. «قهرمان ناشناس» نخستین اثر اوست.

امانت‌داری راوی و نویسنده

امانت واژه‌ای عربی و از ریشه «ا م ن» به معنی «امین بودن، راستی، درستکاری یا مال یا چیزی است که به کسی برای نگاه داشتن بسپارند» (فرهنگ فارسی معین، ۱۳۷۱: ذیل مدخل امانت [۳۴۷]). اهمیت امانت در اسلام به حدی است که در قرآن با عبارت‌ها و واژگان مختلف به آن اشاره شده است. این واژگان عبارت‌اند از امانت، امین، حفیظ، حافظون، حفاظت و امن. خداوند متعال در آیه ۷۲ از سوره احزاب که به آیه امانت معروف است، می‌فرماید:

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا (۷۲) «ما بر آسمان‌ها و زمین و کوه‌های عالم عرض امانت کردیم؛ همه از تحمل آن امتناع ورزیدند و اندیشه کردند تا انسان پذیرفت و انسان هم (در ادای امانت) بسیار ستمکار و نادان بود». آیه ۵۸ از سوره نساء نیز بر اهمیت امانت و امانت‌داری تأکید دارد:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَبْسُطُوا وِجْهَكُمْ بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا (۵۸) «خدا به شما امر می‌کند که امانت را البته به صاحبانش باز دهید و چون حاکم بین مردم شوید، به عدالت داوری کنید. همانا خدا شما را پند نیکو می‌دهد که خدا به هر چیز آگاه و بصیر است». شایان ذکر است در هر دو آیه به امانت معنوی نیز اشاره شده است. یکی از مصداق‌های امانات معنوی، راستگویی است.

راوی این کتاب در کمال صبر و حوصله به سؤالات نویسنده پاسخ می‌دهد و وقایع را جزء به جزء بیان می‌کند؛ برای نمونه در صفحه ۲۰، خاطراتی که از خدمت و فعالیت پدر دارد را با ذکر جزئیات بیان می‌کند. در صفحه ۳۱ نیز جزئیات کامل و دقیق اتفاقات را اعم از گفت و گوهای بین افراد یا نام شخصیت‌های حاضر در پادگان را می‌گوید. در صفحه ۴۴ با بیان توصیف دقیق درگیری نیروهای ارتش با افراد ضدانقلاب برای تصرف پیرانشهر، خواننده را کاملاً در جریان امور قرار می‌دهد و او را مشتاق شنیدن ادامه ماجرا می‌کند. در همین بخش حد دقت راوی به اندازه‌ای است که در صفحه ۴۵، ساعت رخ دادن اتفاقات را می‌گوید که علاوه بر دقت، نشان‌دهنده سلامت حافظه ایشان و یادآوری وقایع با جزئیات است. نمونه‌هایی دیگر از بیان جزئیات دقیق اتفاقات:

من در راه سرهنگ علمداری را دیدم. گفت آدم نژاد آگه میشه شما ارتفاع را خالی نکنید. گفتیم من خالی نمی‌کنم... ظرف پنج دقیقه خودم را به بالا می‌رسانم... بعد به علمداری گفتم چون نیروها در سکانیان موضع ندارند احتمال سقوط هست. ساعت پنج صبح بود... تلفن زنگ زد (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۳۵).

- گفتم شما چند نفر هستید؟ گفت شش نفر. گفت یک قبضه آرمی جی ۷ و شش موشک و یک قبضه تیربار بی‌کی‌سی دارند با دو سه هزار تیر فشنگ و اسامی نفرات و فرماندهانشان را گفت. فرمانده‌شان یک نفر زن بود (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۸۸).

- فاصله‌اش از مرز ما حدود هشت یا نه کیلومتر بود. منطقه‌ای بود که قسمتی علفزار بود و یک رودخانه فصلی هم داشت. زمان بارندگی بود و کمی باران باریده بود (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۶۷).

یکی دیگر از ویژگی‌های مثبت نوع روایت غفورنژاد ثبت نام افراد است. نام افراد داخل پادگان عبارت‌اند از بروجردی، غفوری و ... (اسدی، ۱۳۹۸: ۵۴).

از نکات جالب در روایت ایشان این است که در بسیاری از موارد به میزان آنچه در ذهن دارد، اشاره می‌کند؛ یعنی به صراحت می‌گوید که این واقعه را به درستی در خاطر ندارد یا آن را کاملاً به یاد می‌آورد. در واقع توجه نویسنده به اصل روایت و تلاش او برای حفظ شالوده اصلی کلام گوینده به گونه‌ای است که خواننده را به اصالت متن مطمئن می‌کند؛ با این حال، استفاده نویسنده از قید و تأکید او بر حد و حدود اصالت متن به گونه‌ای نیست که سبب تشویش ذهن خواننده شود و خوانش متن را با مشکل مواجه کند؛ از این رو، می‌توان این شگرد از نقل روایت را نکته‌ای مثبت از متن دانست؛ برای نمونه:

- به خوبی به یاد دارم که... (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۲).

- یاد دارم... (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۳).

- نمی‌دانم سر موضوعی که یادم نیست... (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۲).

- خاطرات چندانی از آن دوران به یاد ندارم (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۳).

- فکر کنم سه ماه مانده بود به عید (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۷).

- دقیق نمی‌دانم که آیا آن نیروها... (اسدی، ۱۳۹۸: ۳۰).

- برجک‌های بیست متری شش یا هفت تا بود که دقیقاً خاطر نمی‌دارم (اسدی، ۱۳۹۸: ۳۲۸).

- از معلم‌های ابتدایی فقط نام یکی را به یاد دارم (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۱).

حافظه خوب راوی و اینکه ساعت و زمان دقیق اتفاقات و نیز محل حادثه و رویداد را به یاد دارد و اینکه ضمن ذکر دقیق همراه با جزئیات، از آوردن نام افراد نیز غافل نیست، روایت او را از نظر سنجش صحت و سقم معتبر می‌کند. آنچه به این اعتبار می‌افزاید، داوری و اعتراف راوی در درصد صحت گفته‌هاست.

در تاریخ شفاهی هر واقعه ثبت شده دو طرف دارد؛ راوی و نویسنده. زمانی روایت معتبر است که هر دو سوی مصاحبه امین باشند. بعد از بررسی مقدار امانت‌داری راوی، اصالت نوشته‌های نویسنده سنجیده می‌شود. غفورنژاد در گفتگوهایش به زبان عامیانه صحبت

است. «هست» سوم شخص مفرد غایب و از مصدر «هستن» به معنی وجود، هستی و موجودبودن است؛ اما «است» سوم شخص مفرد از مصدر «استن» است و آن را حرف رابطه می‌گویند و این دو کلمه را نباید به جای یکدیگر به کار برد. در جمله «فرید از حسن تشنه‌تر است»، نمی‌توانیم از کلمه «هست» استفاده کنیم و اگر کسی بگوید اینجا تهران هست، جمله او کاملاً اشتباه است (درخشان، ۱۳۶۹: ۴۷). نمونه اشتباهات در کتاب:

- جاهای حساسی که دست مردم هست (اسدی، ۱۳۹۸: ۳۰).

- نمی‌دانستیم برای چه هست (اسدی، ۱۳۹۸: ۳۱).

- این اشتباهت آخرین اشتباه هست (اسدی، ۱۳۹۸: ۳۳).

- قرار هست شناسایی انجام شود (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۱۵).

- جای خیلی بدی هست (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۲۰).

- ارتفاع بلند است و کمی هم باد هست (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۲۵).

با این حال در سیاق نگارش کتاب، نکته‌های خوبی هم ملاحظه می‌شود؛ مانند حذف فعل به قرینه لفظی که چندین بار تکرار می‌شود: - خانه دایی‌ام خیابان رزم بود و کمیته در خیابان خراسان (اسدی، ۱۳۹۸: ۳۰).

- نه دری داشت و نه پیکری (اسدی، ۱۳۹۸: ۳۱).

- دیدم از این کفش‌های اسپرت است و لباس گرم (اسدی، ۱۳۹۸: ۱۲۵).

در حالت کلی، سبک و سیاق نگارش کتاب خوب است؛ هرچند با اندکی ویرایش، پذیرفتنی‌تر می‌شود.

محتوای کتاب

کتاب در هشت فصل تدوین شده است که به‌طور کلی موضوعاتی همچون دوران جوانی و قبل از استخدام در ارتش، استخدام و دوران آموزشی، شروع جنگ و مبارزه با ایرانیان ضدانقلاب، جنگ‌های نامنظم، مبارزه با رژیم بعث عراق، مأموریت‌های برون مرزی، اسارت، شکنجه در زندان عراق، آزادی و بازنشستگی را شامل می‌شود. بخش پایانی کتاب عکس‌های شخصی آدم‌نژاد از نوجوانی تا آزادی از اسارت را دربرمی‌گیرد. حکم‌های دولتی، نامه‌ها و دستخط ایشان نیز در این بخش‌اند. از نکات مثبت در این کتاب بخش اعلام نمایه است که در کارهای داستانی و خاطره‌ای کمتر دیده می‌شود و استفاده از آن برای محققان جنگ تحمیلی و دفاع مقدس راهگشا خواهد بود.

یکی دیگر از نکات مثبت این کار، مستند کردن بعضی از خاطرات است. نویسنده گاهی مطالب راوی را به کتاب‌های تخصصی جبهه و جنگ ارجاع می‌دهد و با این ترفند خواننده را به صحت گفته‌های راوی مطمئن می‌کند. در برخی موارد، مطالب تعریف و تبیین می‌شوند

می‌کند. آنچه بر ذهنش خطور می‌کند را به زبان می‌آورد. اسدی نیز بدون هیچ دخل و تصرفی آنها را ثبت می‌کند. این شیوه باعث می‌شود خواننده با شخصیت‌های روایت احساس نزدیکی کند؛ برای نمونه:

- ما آن موقع‌ها که به بازار و کیل می‌رفتیم (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۱).

جمع بستن موقع با «ها» مطابق شیوه گفتار عامیانه است.

- مردم طوری خاصی نگاهمان می‌کردند (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۸). معیار

آن: مردم طور خاصی نگاهمان می‌کردند.

- آموزش تق‌ولق بود (اسدی، ۱۳۹۸: ۳۲).

- بعدها نفهمیدیم حاج باقری آخر جریان‌ش چه شد (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۹۶).

معیار آن: نفهمیدم آخر جریان حاج باقری چه شد.

- من هفته‌ای ۲۵۰ دینار تو را می‌دهم (اسدی، ۱۳۹۸: ۳۷۴). معیار

آن: به تو می‌دهم.

- اگر اینها دستشان را باز بگذارید بروند (اسدی، ۱۳۹۸: ۱۹۲).

معیار آن: اگر دست اینها را باز بگذارید بروند.

- ما رفتیم آن پایین قایم شدیم (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۷۱).

استفاده از زبان عامیانه و فاصله گرفتن از زبان معیار تا حدی قابل قبول است که به ساختار زبان فارسی لطمه نزنند. بخشی از عامیانه نویسی و عامیانه‌گویی در این کتاب که باعث جذب مخاطب می‌شود در بهتر شدن سبک نگارش دخیل است که نمونه‌هایی از آنها را بیان کردیم. در بخش بعدی ساختار عامیانه جملاتی را می‌آوریم که از نظر دستور زبان فارسی اشتباه است و باید نویسنده آنها را ویرایش می‌کرد. به ذکر چند نمونه بسنده می‌کنیم:

- هر کسی از ارتشی‌های فراری می‌خواهد می‌توانند در این... (اسدی، ۱۳۹۸: ۳۰). عدم مطابقت شناسه فعل با نهاد.

- ما جنگ با هیچ کسی نداریم (اسدی، ۱۳۹۸: ۳۱). صحیح: ما با هیچ کسی جنگ نداریم.

- گفتم دیشب می‌گویند ایشان داخل پادگان خوابیده (اسدی، ۱۳۹۸: ۴۴). صحیح: گفتم می‌گویند ایشان دیشب داخل پادگان خوابیده.

- فرمانده‌شان یک نفر زن بود (اسدی، ۱۳۹۸: ۲۸۸). صحیح: فرمانده‌شان یک زن بود.

- ما هم یک آمبولانس که آنجا بود آن را روشن کردیم (اسدی، ۱۳۹۸: ۱۴۶). صحیح: ما هم آمبولانسی که آنجا بود را روشن کردیم.

- گویا نفر اول تا پنجم هر جا را می‌خواستند خودشان انتخاب می‌کردند (اسدی، ۱۳۹۸: ۳۲). صحیح: نفر اول تا پنجم خودشان محل خدمت بعدی را انتخاب می‌کردند.

یکی از ایرادات نویسنده کتاب که از همان عامیانه‌گویی و عامیانه‌نویسی ناشی می‌شود، استفاده از فعل «هست» به جای «است»

نثر کتاب است؛ اما در مواردی محل فصاحت و حتی صحت کلام می‌شود.

منابع

- قرآن کریم

- اسدی، نجم‌الدین (۱۳۹۸)، **قهرمان ناشناس: تاریخ شفاهی آزاده جانباز خسرو آدم‌نژاد غفور**، مصاحبه، تدوین و تحقیق نجم‌الدین اسدی، ج ۲، آذربایجان غربی: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.

- بختیاری، محمدرضا (۱۳۸۵)، مجموعه مقالات نخستین همایش تاریخ شفاهی ایران، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

- توکلی، فائزه (۱۳۹۶)، **تاریخ شفاهی: مبانی نظری، روش‌شناسی**، تهران: انتشارات سوره.

- درخشان، مهدی (۱۳۶۹)، **درباره زبان فارسی**، تهران: دانشگاه تهران.

- علاماتی، غلامرضا و فاطمه ایلخانی (۱۳۹۷)، **مجموعه مقالات دومین همایش ملی تاریخ شفاهی دفاع مقدس**، تهران: دانشگاه جامع امام حسین (ع) و نشر بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.

- معین، محمد (۱۳۷۱)، **فرهنگ فارسی**، ج ۱، تهران: امیرکبیر.
- ویلیام و، موس (۱۳۹۷)، «تاریخ شفاهی چیست و منشأ آن از کجاست؟» ترجمه: سهیلا صفری، **دوفصلنامه تاریخ شفاهی**، سال چهارم، شماره اول، ص ۶۰-۷۱.

که برای آشنایی بهتر و بیشتر خواننده بسیار مفیدند. در برخی موارد، پاسخ به سؤالات مصاحبه تاریخ شفاهی بیان موشکافانه واقعیت و تشریح بدون قید و شرط یک پدیده است. گاه به هر دلیلی این بیان آشکار به مصلحت فرد، مجموعه یا نظام خاصی نیست؛ از این رو، گاهی به دلیل ملاحظات سیاسی و اجتماعی، راوی بر سر دو راهی بیان مسئولانه حقیقت یا تحریف جامعه‌پسندانه آن یا حذف آن قرار دارد. در کتاب مذکور نیز راوی بنا به دلایل امنیتی از روایت برخی حوادث و خاطرات به‌ویژه خاطرات و وقایع عملیات‌های برون‌مرزی خودداری کرده است و این امر در برخی مواقع موجب ایجاد خلغ در محتوا و مفهوم متن شده است و خواننده را دچار ابهام و عدم درک مطالب دیگر می‌کند.

نتیجه

کتاب «قهرمان ناشناس» بیان زندگی یکی از افراد حاضر و فعال در جنگ تحمیلی است که بهترین و با ارزش‌ترین سال‌های زندگی خویش را به صورت مصاحبه تدوین کرده است. توجه به جزئیات، زبان عامیانه، امانت‌داری، مستندسازی و ... از نکات مثبت اثر است؛ اما همان‌گونه که در متن اشاره شد کتاب معایبی نیز دارد که وجود ابهام و اشکالات نگارشی و دستوری از آن جمله هستند که ابهام آن، نتیجه تلاش راوی برای حفظ مصلحت نظام است. با وجود این مسائل، راوی و نویسنده با صبر و حوصله، این بخش از تاریخ شفاهی دفاع مقدس را تدوین می‌کنند؛ به گونه‌ای که زندگی راوی از کودکی و دبستان تا آزادی از اسارت و بازنشستگی تا حدودی بیان می‌شود که موجب فاش شدن اسرار و از بین رفتن امنیت ملی نشود.

استفاده از زبان عامیانه و وفاداری به کلام راوی از دیگر مزیت‌های

